

Szent Péter muzsikája, avagy a Tüske fogta zsidó A gyerekfolklórtól Auschwitzig?

JÓZSEF LISZKA

Saint Peter's Violin or The Dance among Thorns
From Children's Folklore to Auschwitz?

Keywords: folk tale, Grimm brothers, ATU 592: The Dance among Thorns, anti-Semitism.

... ako to bolo možné?
(Pavel Vilikovský)

A világirodalomnak vannak szövegei, amelyekkel az egyén ebben vagy abban az élet-szakaszában, ilyen vagy olyan módon és körülmények között szembesül. A *Tüske fogta zsidó* történetével (a Grimm fivérek 110. számú, az eredeti nyelven *Der Jude im Dorn* címen megjelent meséjével) jómagam a Grimm mesék legutóbbi magyar fordítása (Grimm 2009, 395–398. p.) során szembesültem először,¹ miközben (mint később kiderült) a nemzetközi meseanyagban jelentős szerepe, s ebből (is) adódóan a nemzetközi mesekutatásban pedig számottevő irodalma van. Az alaptörténetet és annak nemzetközi variánsait több szempontból, főleg a motívumvándorlások aspektusából is lehet vizsgálni. Jelen dolgozatnak viszont némileg más célja van. Nem a csodálatos hangszer, amelynek hangja mindenkit táncra perdít motívumának a nyomozása (többekévéb élvégezték ezt már mások, vö. Bolte 1892; Bolte 1893; Bottigheimer 2010), és nem is a megszólaló zene miatt az egyik szereplő oszlophoz kötözése motívumának a nyomon követése mondjuk egész az Odüsszeiáig a cél például, hanem e mesetípuson belül a zsidó mint olyan alárendelt és megalázó szerepének a vizsgálata, e motívum módosulásainak követése a szűkebb közép-európai meseanyagban. Annak a sztereotípiának a bemutatása tehát, ami a zsidó alakjához (lett legyen az gazdag vagy szegény, teljesen mindegy) kapcsolódik a kelet-közép-európai folklórban.² A probléma (a más etnikumok, főleg zsidók szerepe az adott népek folklórhagyományában) elméleti hátte-

1 Megtörténhetett volna ez hamarabb is, hiszen a Grimm-mesék egyik korábbi teljes magyar nyelvű kiadásában is szerepel ez a történet (Grimm 1989, 417–420. p.).

2 Itt jegyzem meg, hogy a témához, egészen pontosan azzal kapcsolatban, milyen folyamatok vezettek a 20. század közepe szörnyű népiirtásaihoz, egy hírlapi cikkemben (Liszka 2014), illetve egy konferencia-előadásomban már foglalkoztam (vö. <http://kamenyec1941.pe.hu/content/konferenciaf%C3%BCzet>. Letöltés: 2016. 11. 21.). Jelen dolgozat az ott megfogalmazottak egy szeletkéjének részletesebb kidolgozása és bemutatása.

re meglehetősen jól ki van már dolgozva (vö. Erb 1993; Görög 1991; Krekovičová 1999; Krekovičová 2005, 26–50., 51–63. p.; Roth 2007a; Roth 2007b).

Noha a mese Grimm-féle változata korántsem az „ősforrás”, induljunk ki mégis abból, majd nézzük meg előzményeit (ezt a Grimm-filológiai alaposan feltárta), és végül azt is vizsgáljuk meg, hogy a magyar, szlovák és cseh szóbeliségben, a következő, tehát a Grimmék utáni időszakban milyen helyet foglal el.

A Grimm testvérek gyűjteményében a mese első verziója az első kiadás 1815-ben napvilágot látott második kötetében, annak is 24. számú meséjeként jelent meg (Grimm 1815, 133–138. p.). A ma is közkézen forgó változat, a gyűjtők által gondozott utolsó, a hetedik kiadásban, 1857-ben, ekkor már a 110. számú történetként jelent meg (Grimm 1857, 2: 121–125. p.). A két verzió között, noha a gyűjtők váltig állítják (vö. Liszka 2013, 66–67. p.), a nép ajkáról lejegyzett szövegeken mit sem változtattak, mégis lényegi különbségek vannak. Ezek mind terjedelmiek, mind stílárísak és mind tartalmiak. Az alapvető módosításokra viszont nem ekkor került sor. Az 1819-es, második kiadásban a mese sorszámozása már a 110. lett, ám maga a szöveg, az 1815-ös kiadáshoz képest voltaképpen érintetlen maradt (Grimm 1819, 2: 119–122. p.). A harmadik, 1837-es kiadásban viszont lényegi változtatásokra került sor (Grimm 1837, 2: 128–134. p.). Hermann Hamann promóciós előadásában azon túlmenően, hogy a szóban forgó mese irodalmi előképeit összegyűjti, ezeket a Grimm fivérek (alapvetően Wilhelm) által végrehajtott korrekciókat is számba veszi. Miközben fel sem tűnik neki a modern antiszemitizmust megelőző grimmi antiszemitizmus, sőt kifejezetten helyeselni látszik, ahogy Wilhelm az egyes kiadások során alakított rajta, egyre karakterisztikusabbá, „komikusabbá” rajzolva a zsidó alakját (Hamann 1905, 41. p.).

Mielőtt a meseszöveg előzményeit számba vennénk, nem lesz fölösleges magának a történetnek a részletesebb megismerése. A Grimm fivérek, pontosabban a Wilhelm Grimm által gondozott utolsó kiadás (1857), aminek alapján aztán általában a későbbi fordítások is készültek, s amely a későbbi kiadások alapjául is szolgált, legyen a vezérfonalunk.

Egy gazdag embernek volt egy becsületes, dolgos béreslegénye, akit (mivel látta a gazda, hogy nála jóra valóbbat úgysem talál, és még egy csomó pénzt meg is takaríthat általa) az első két leszolgált év után nem volt hajlandó kifizetni.

Mikor a harmadik esztendő is letelt, meggondolta magát az úr, zsebébe nyúlt, de nem vett ki belőle semmit. Ekkor végre megszólalt az inas: „Uram, szolgáltam kegyelmednél három esztendeig becsülettel, legyen olyan jó, és adja meg, ami törvény szerint jár; mennék tovább, szeretnék körbenézni a nagyvilágban.” Mire zsugori uram így felelt: „Igazad van, kedves béresem, szolgáltál engem rendületlenül, ezért méltányos fizetség legyen a részed – újra zsebébe nyúlt, és leszámolt a béresnek három egész garast –, tessék, minden esztendőért egy garas, nagy és bőséges bér, amelyet csak kevés úrnál kaptál volna.” A derék béres, aki a pénzhez vajmi keveset konyított, zsebre vágta tőkéjét, és azt gondolta: „Most aztán tele a zsebem, szögre a gondolat, nem gyötröm magam tovább nehéz munkával.”

(Grimm 2009, 395. p.)³

³ *Als auch das dritte Jahr herum war, bedachte sich der Herr, griff in die Tasche, holte aber nichts heraus. Da fieng der Knecht endlich an und sprach „Herr, ich habe euch drei Jahre*

A béreslegény útra kelt, ment nagy vígan hegyen-völgyön keresztül, mígnem egy bozótos mellett elhaladva egy apró emberkébe botlott, aki a következőképpen szólította őt meg:

„Merre-hová, víg cimbora? Látom, fittyet hánysz a gondnak.” – „Minek legyenek szomorú – felelte a béres –, teli a zsebem, három esztendei bérem csilingel benne.” – „Aztán mennyi az a te vagyod?” – „Mennyi? Három kerek krajcár,⁴ tüzetesen megolvasva.” – „Hallgass meg – mondta a törpe –, én egy szegény, rászorult ember vagyok, add nekem a három krajcárod; én már semmilyen munkára nem vagyok képes, te viszont fiatal vagy, és könnyűszerrel megkeresheted a kenyeredet.” A béres, mivel jó szíve volt, meg-sajnálta az emberkét, odaadta három krajcárját, és azt mondta: „Vigye Isten hírével, nekem így se fog felkopni az állam.” Mire az emberke így szólt: „Mivel látom, hogy jószívű vagy, teljesítem három kívánságodat, minden krajcárért egyet.” – „Vagy úgy – felelte a béres –, olyan valaki vagy, aki kék mécsesből gyújt pipára. Nem bánom, ha már így történt, először is kívánok egy nádpuskát, amelyik mindent eltalál, amit célba veszek vele; másodszer egy hegedűt, ha azzal rázendítek, mindenki táncra perdüljön, aki csak a hangját hallja; harmadszor, ha valakitől kérek valamit, azt el ne utasíthassa.”

(Grimm 2009, 395–396. p.)⁵

A legény az emberkétől megkapott mindent, amit kért (mintha azok már előre el lettek volna készítve a bozótosban, ami előtt találtakoztak), majd nagy vígan tovább vándorolt.

Kisvártatva hosszú kecskeszakállú zsidó akadt útjába, aki csak állt, és egy madár énekét hallgatta a fa csúcán. „Istennek csodás műve! – kiáltott fel –, milyen picike állat, és

redlich gedient, seid so gut und gebt mir was mir von Rechtswegen zukommt: ich wollte fort und mich gerne weiter in der Welt umsehen.“ Da antwortete der Geizhals „ja, mein lieber Knecht, du hast mir unverdrossen gedient, dafür sollst du mildiglich belohnt werden,“ griff abermals in die Tasche und zählte dem Knecht drei Heller einzeln auf, „da hast du für jedes Jahr einen Heller, das ist ein großer und reichlicher Lohn, wie du ihn bei wenigen Herrn empfangen hättest.“ Der gute Knecht, der vom Geld wenig verstand, strich sein Capital ein und dachte „nun hast du vollauf in der Tasche, was willst du sorgen und dich mit schwerer Arbeit länger plagen.“ (Grimm 1857, I: 121. p.)

- 4 Míg az eredeti szövegben következetesen Heller (= fillér) szerepel, addig a fordításban (talán stiláris megfontolásból?) hol *garas*, hol *krajcár* olvasható.
- 5 „...wo hinaus, Bruder Lustig? ich sehe du trägst nicht schwer an deinen Sorgen.“ „Was soll ich traurig sein,“ antwortete der Knecht, „ich habe vollauf, der Lohn von drei Jahren klingelt in meiner Tasche.“ „Wie viel ist denn deines Schatzes?“ fragte ihn das Männchen. „Wie viel? drei baare Heller, richtig gezählt.“ „Höre,“ sagte der Zwerg, „ich bin ein armer bedürftiger Mann, schenke mir deine drei Heller: ich kann nichts mehr arbeiten, du aber bist jung und kannst dir dein Brot leicht verdienen.“ Und weil der Knecht ein gutes Herz hatte und Mitleid mit dem Männchen fühlte, so reichte er ihm seine drei Heller und sprach „in Gottes Namen, es wird mir doch nicht fehlen.“ Da sprach das Männchen „weil ich dein gutes Herz sehe, so gewähre ich dir drei Wünsche, für jeden Heller einen, die sollen dir in Erfüllung gehen.“ „Aha,“ sprach der Knecht, „du bist einer, der blau pfeifen kann. Wohlan, wens doch sein soll, so wünsche ich mir erstlich ein Vogelrohr, das alles trifft, wonach ich ziele: zweitens eine Fidel, wenn ich darauf streiche, so muß alles tanzen, was den Klang hört: und drittens, wenn ich an jemand eine Bitte thue, so darf er sie nicht abschlagen.“ (Grimm 1857, I: 122. p.)

milyen szörnyen hatalmas a hangja! Bár az enyém lehetne! Hej, ha valaki sőt tudna szórni a farkára!” – „Ha csak erről van szó – mondta a béres –, leszedelem én a madarat egykettőre” – azzal megcélozta, telibe találta, és a madár lepottyant a tüskés bozótba. „Eridj, ebfajzat – mondta a zsidónak –, és hozd ki magadnak a madarat.” – „Ej – szólt a zsidó –, hagyja el az úr a fajzatot, s valamilyen kutya majd ideszalad, de felszedem a madarat, ha már az úr eltalálta” – azzal földre hasalt, hogy bekússzon a bozótba. Mikor a tüske sűrűjéhez ért, a derék bérest elővette a kópéság, lekapta hegedűjét, és rázendített. A zsidó nyomban kapkodni kezdte a lábát, ugrált föl-le, és minél jobban húzta a béres, annál jobban ment a tánc. De a tüskék megszagatták a zsidó ócska kaftánját, kifésülték kecskeszakállát, és szurkálták-döfködték minden tagját. „Ejnye! – kiáltotta –, kell is énnekem az a hegedű! hagyja el az úr a hegedűszót, nincs kedvem a tánchoz.” De a béres rá sem hederített, hanem azt gondolta: „Nyúztad te az embereket eleget, most az egyszer veled se bánjon jobban a túskebozót” – és újra rákezde, hogy a zsidónak mind nagyobbakat kellett szökellnie, és köpenyéről a cafatok mind fennakadtak a tüskén. „Ajvő, ajvaj – kiáltotta –, megadom én az úrnak, amit kér, csak hagyja abba a hegedülést, teli erszény aranyat adok.” – „Ha ilyen adakozó vagy – mondta a béres –, akkor csakugyan abbahagyom a muzsikaszót, ámbár olyan szépen járod még a táncot, hogy elmehetnél táncmesternek!” – azzal fogta az erszényt, és ment a maga útjára.

(Grimm 2009, 396. p.)⁶

Miután a béreslegény kellő távolságba ért, a megkínzott zsidó torkaszakadtából szidalmazni kezdte, hogy bizony az őt ért sérelmet nem hagyja annyiban. Be is ment a városba, ahol följelentette őt a bírónál, pontos leírást adva róla, így nagyon gyorsan meg is találták és le is tartóztatták a legényt.

6 *Bald darauf begegnete er einem Juden mit einem langen Ziegenbart, der stand und horchte auf den Gesang eines Vogels, der hoch oben in der Spitze eines Baumes saß. „Gottes Wunder!“ rief er aus, „so ein kleines Thier hat so eine grausam mächtige Stimme! wenss doch mein wäre! wer ihm doch Salz auf den Schwanz streuen könnte!“ „Wenss weiter nichts ist,“ sprach der Knecht, „der Vogel soll bald herunter sein,“ legte an und traf aufs Haar, und der Vogel fiel herab in die Dornhecken. „Geh, Spitzbub,“ sagte er zum Juden, „und hol dir den Vogel heraus.“ „Mein,“ sprach der Jude, „laß der Herr den Bub weg, so kommt ein Hund gelaufen; ich will mir den Vogel auflesen, weil ihr ihn doch einmal getroffen habt,“ legte sich auf die Erde und fieng an sich in den Busch hinein zu arbeiten. Wie er nun mitten in dem Dorn steckte, plagte der Muthwille den guten Knecht, daß er seine Fidel abnahm und anfieng zu geigen. Gleich fieng auch der Jude an die Beine zu heben und in die Höhe zu springen: und je mehr der Knecht strich, desto besser gieng der Tanz. Aber die Dörner zerrissen ihm den schäbigen Rock, kämmten ihm den Ziegenbart und stachen und zwickten ihn am ganzen Leib. „Mein,“ rief der Jude, „was soll mir das Geigen! laß der Herr das Geigen, ich begehre nicht zu tanzen.“ Aber der Knecht hörte nicht darauf und dachte „du hast die Leute genug geschunden, nun soll dirs die Dornhecke nicht besser machen,“ und fieng von neuem an zu geigen, daß der Jude immer höher aufspringen mußte, und die Fetzen von seinem Rock an den Stacheln hängen blieben. „Au weih geschrien!“ rief der Jude, „geb ich doch dem Herrn, was er verlangt, wenn er nur das Geigen läßt, einen ganzen Beutel mit Gold.“ „Wenn du so spendabel bist,“ sprach der Knecht, „so will ich wohl mit meiner Musik aufhören, aber das muß ich dir nachrühmen, du machst deinen Tanz noch mit, daß es eine Art hat,“ nahm darauf den Beutel und gieng seiner Wege. (Grimm 1857, I: 122–123. p.)*

Mikor törvényszék elé állították, így szólott: „Én a zsidóhoz hozzá sem értem, a pénzt se vettem⁷ el, ő kínálta fel a maga jószántából, csak hogy a hegedülést abbahagyjam, mert nem állhatta a muzsikámat.” – „Isten az égben! – ordított a zsidó –, ebből úgy folyik a hazugság, mint lyukas hordóból a bor.” De a bíró se hitt a béresnek, és így szólott: „Ez bizony gyatra mentség, zsidó ilyet sose tenne” – azzal akasztófára ítélte a derék bérest, amiért nyílt országúton rablást követett el. Mikor pedig elvezették, a zsidó még odakiáltotta: „Te csirkefogó, te muzsikusok szégyene, most megkapod a jól megérdemelt jutalmadat.” A béres rezzenetlen ment fel a hóhérral a lajtorján, de az utolsó foknál megfordult, és így szólott a bírónak: „Teljesíted még kegyelmed egy kérésemet, mielőtt meghalok.” – „Teljesítem – mondta a bíró –, ha nem az életedet akarod.” – „Nem az életemet – felelte az inas –, hanem azt kérem, hadd játsszak még egyszer utoljára a hegedűmön.” Óbégatni kezdett erre a zsidó: „Az Isten szerelmére, nehogy megengedje, nehogy megengedje.” De a bíró csak annyit mondott: „Miért ne adnám meg neki ezt a csekély örömet? Joga van hozzá, és kész.” De nem is tagadhatta volna meg tőle a béresnek adományozott erő miatt. A zsidó csak kiabált: „Ajvé, ajvé! kötözzetek meg, kötözzetek meg jó szorosan!” A derék béres pedig levette nyakából hegedűjét, vállához illesztette, és alig rezzenetette meg a húrokat a vonó, billegni kezdett mindenki, a bíró, az írnok meg a törvényszéki szolgáló is, annak a kezéből pedig, aki a zsidót akarta megkötözni, kihullott a kötél; a második vonóhúzásra mindenki fölemelte a lábát, a hóhér eleresztette a derék bérest, és felkészült a táncra; a harmadik vonásra aztán mind nagyot ugrott, táncra perdült, s a bíró meg a zsidó jártak élen, ők ugrándoztak a legszebben. Hamarosan velük táncolt mindenki, akit a kíváncsiság odacsalt a térre, ifja-vénje, kövérje-ösztvérje, szépen párosával; még az odasereglett kutyák is hátsó lábukra álltak, és ropták a többivel. S minél tovább játszott a muzsikus, annál magasabba ugráltak a táncosok, hogy fejük össze-összekocant, jajdultak is nagyokat. Végül a bíró lélekszakadva kiáltotta: „Meghagyom az életedet, csak hagyd abba a hegedülést.” A derék béres engedett, leeresztette hegedűjét, visszaakasztotta nyakába, és lemászott a létráról. Odalépett a zsidóhoz, aki a földön feküdt, és levegő után kapkodott, s ekképp szólott hozzá: „Gazfickó, most aztán bevallod, honnan van a pénz, vagy leveszem a hegedűt a nyakamból, és megint rákezek.” – „Loptam, bevallom, loptam – sipította az –, te viszont becsülettel kerested meg.” Mire a bíró a zsidót állította a bitófa alá, és felakasztatta mint tolvajt.

(Grimm 2009, 397–398. p.)⁸

-
- 7 A fordításban „tettem el” szerepel, de értelemszerűen és az eredeti szöveg alapján is („das Geld nicht genommen”) a vettem el fordítás az indokolt itt.
- 8 Als er vor Gericht gestellt wurde, sagte er „ich habe den Juden nicht angerührt und ihm das Geld nicht genommen, er hat mirs aus freien Stücken angeboten, damit ich nur aufhörte zu geigen, weil er meine Musik nicht vertragen konnte.“ „Gott bewahr!“ schrie der Jude, „der greift die Lügen wie Fliegen an der Wand.“ Aber der Richter glaubte es auch nicht und sprach „das ist eine schlechte Entschuldigung, das thut kein Jude,“ und verurtheilte den guten Knecht, weil er auf offener Straße einen Raub begangen hätte, zum Galgen. Als er aber abgeführt ward, schrie ihm noch der Jude zu „du Bärenhäuter, du Hundemusikant, jetzt kriegst du deinen wohlverdienten Lohn.“ Der Knecht stieg ganz ruhig mit dem Henker die Leiter hinauf, auf der letzten Sproße aber drehte er sich um und sprach zum Richter „gewährt mir noch eine Bitte, eh ich sterbe.“ „Ja“, sprach der Richter, „wenn du nicht um dein Leben bittest.“ „Nicht ums Leben,“ antwortete der Knecht, „ich bitte, laßt mich zu guter Letzt noch einmal auf meiner Geige spielen.“ Der Jude erhob ein Zetergeschrei, „um

Tájékozódásunkat, hogy magáról a mesetípusról, illetve annak gyökereiről mit tudunk, kezdjük a Grimm fivérek által megjelentetett jegyzeteket megfelelő passzusaival. A vonatkozó meséhez kapcsolódó jegyzetek a második (Grimm 1822, 198–200. p.), illetve az utolsó (Grimm 1856, 191–192. p.) kiadásban alapjában véve, néhány, a lényegét nem érintő, apróbb tartalmi, de leginkább stílári és formai változtatást leszámítva megegyeznek. Ebből kiderül, hogy a gyűjtők a mese egy padenborni, és egy (pontosabban nem lokalizált) hesseni változatát ismerték, illetve tudtak jó pár korábbi, nyomtatott variánsról is. Ezek szerint, a szóbeliségből (?) lejegyzetteket nem számolva, a Grimm-mese (már a korabeli tudása alapján is!) legalább kettő, német nyelvű nyomtatott forrásra megy vissza. Az egyik Albrecht Dietrich munkájának egy 1618-as, színjáték formájára átdolgozott kiadása,⁹ a másik Jakob Ayer ugyanebben az évben napvilágot látott farsangi játéka.¹⁰ Mindkettő negatív szereplője egy tövisben megtáncoltatott katolikus szerzetes, akiből a Grimm testvérek jegyzetei szerint egy későbbi, a hesseni szóbeliségből bemutatott változatban aztán már zsidó lett. (Grimm 1856, 191. p.; vö. Bolte–Polívka 1913–1932, II: 490. p.)¹¹

Gotteswillen, erlaubt nicht, erlaubt nicht.“ Allein der Richter sprach „warum soll ich ihm die kurze Freude nicht gönnen: es ist ihm zugestanden, und dabei soll es sein Bewenden haben.“ Auch konnte er es ihm nicht abschlagen wegen der Gabe, die dem Knecht verliehen war. Der Jude aber rief „au weih! au weih! bindet mich an, bindet mich fest.“ Da nahm der gute Knecht seine Geige vom Hals, legte sie zurecht, und wie er den ersten Strich that, fieng alles an zu wabern und zu wanken, der Richter, die Schreiber, und die Gerichtsdiener: und der Strich fiel dem aus der Hand, der den Juden fest binden wollte: beim zweiten Strich hoben alle die Beine, und der Henker ließ den guten Knecht los und machte sich zum Tanze fertig: bei dem dritten Strich sprang alles in die Höhe und fieng an zu tanzen, und der Richter und der Jude waren vorn und sprangen am besten. Bald tanzte alles mit, was auf den Markt aus Neugierde herbei gekommen war, alte und junge, dicke und magere Leute untereinander: sogar die Hunde, die mitgelaufen waren, setzten sich auf die Hinterfüße und hüpfen mit. Und je länger er spielte, desto höher sprangen die Tänzer, daß sie sich einander an die Köpfe stießen und anfiengen jämmerlich zu schreien. Endlich rief der Richter ganz außer Athem, „ich schenke dir dein Leben, höre nur auf zu geigen.“ Der gute Knecht ließ sich bewegen, setzte die Geige ab, hing sie wieder um den Hals und stieg die Leiter herab. Da trat er zu dem Juden, der auf der Erde lag und nach Athem schnappte, und sagte „Spitzbube, jetzt gesteh wo du das Geld her hast, oder ich nehme meine Geige vom Hals und fange wieder an zu spielen.“ „Ich hab's gestohlen, ich hab's gestohlen,“ schrie er, „du aber hast redlich verdient.“ Da ließ der Richter den Juden zum Galgen führen und als einen Dieb aufhängen. (Grimm 1857, I: 124–125. p.).

9 Albrecht Dietrich: *Historia von einem Bawrenknecht vnd München, welcher in der Dornhecken hat müssen tanzen: ganz kurzweilig zu lesen, vnd in Deutsche Reimen gebracht, im Jahr 1618* [mivel ez a munka nem volt a kezemben, csak a szekundér irodalomból tudok rá hivatkozni, ezért bibliográfiai adatai is a forrásaimban fellelhetőeknek megfelelően, sajnos, hiányosak]

10 Jakob Ayer: Ein Fastnachtspiel von Fritz Dölla mit seiner gewünschten Geige. In *Erzählungen, Dichtungen, Fastnachtspiele und Schwänke des Mittelalters*. Büsching, Johann Gustav szerk. Breslau: J. F. Horn der Ältere 1814, 481–501. p.

11 Ludwig Albert Grimm dagályos stílusú, inkább műmesék gyűjteményeként kezelendő munkájában a történet szenvedő alanya szintén egy szerzetes (Grimm A. L. 1837, 129–147. p.)

Azóta viszont már jóval többet tudunk a mese eredetéről. Magát a történetet, mai ismereteink szerint jóval korábtól, a 15. századig lehet nyomon követni. A legkorábbi változat alighanem egy, több megfogalmazásban *Jack and his step dame*, illetve *The frere and the boye* címen is fennmaradt angol nyelvű, hatsoros vers. Maga a történet így szól: a főszereplő, Jack, egy fiú, akit a mostohaanyja nem állhat, állatokat kell, hogy őrizzen, s mostohaanyja folyamatosan romlott ételt ad neki. Egy öregember, akivel Jack megosztja ételét, három kívánságát teljesíti: kap egy célt soha nem tévesztő íjat, egy sípot, amibe ha belefúj, mindenki táncra perdül, s amíg fújja, nem hagyják abba, s végül, mostohaanyjának minden káromkodás, Jackkel szembeni csúnya szó után, illetve azzal párhuzamosan olyan hangot is kell hallatnia, amit minden jó ízlés tilt (magyarán: szellentenie kelljen).¹² A Tóbiás nevű szerzetest, akit a mostohaanyja másnap Jack után küld, hogy őt megbüntesse, Jack a bokorba küldi, hogy hozza ki onnan az általa lelőtt madarat, majd – sípját megfújva – ott jól megtáncoltatja. Később a püspöki bíróság elé állítják, varázslás vádjával, de – miután a püspök hallani akarja a síp hangját – ott is mindenkit táncra perdít, s Jack végül bántatlanul kerül ki a perből (Bolte 1892, 9. p.; Bolte–Polívka 1913–1932, II: 491. p.).

Az angol versből később készült egy holland fordítás, s ez Antwerpenben 1528-ban megjelent, amit egy 1600-as kiadás során további fejleménnyel toldottak meg. A mostohaanya világi bíróság elé vitte Jack ügyét, ahol őt akasztófára ítélik stb. (lásd Bolte 1892, 8–14. p.).

A holland variáns megihletett egy Dietrich Albrecht nevű verselőt, aki a történetet átültette németbe, majd Erfurtban 1599-ben (de lehet, hogy már korábban) meg is jelentette.¹³ A történet, aminek dramatizált, 1618-ban megjelent változatát (ahogy arra fentebb már utaltam) Grimmék is ismerték (vö. Bolte 1892, 19–20. p.), röviden a következő: egy egyszerű legényke három esztendőn át dolgozik egy fukar gazdánál, aki a három év letelte után három fillérrel szúrja ki az együgyű legény szemét. Ő vígan fütörészve megy a keresetével, amikor találkozik egy idős emberrel, akit megsajnál, és egyik fillérjét neki adja. Tovább haladva egy újabb, közelebb érve hozzá, angyalra emlékeztető vándorral találkozik, akinek odaadja a maradék két fillérjét. Cserébe egy soha nem tévesztő számszeríjat, egy olyan hegedűt, aminek hangjára mindenkinek táncolni kell, és azt az adottságot kapja, hogy semmilyen kérésének soha senki ne mondhasson ellent. Tovább haladva találkozik egy szerzetessel, akinek eldicsekedik a mindig pontos számszeríjával. A szerzetes kigúnyolja őt, mondván, hogy a szemben elterülő szigeten, ha lelövi a fa tetején ülő varjút, akkor ő átúszik érte, és idehozza neki. A fiú lelövi a varjút, a szerzetes átúszik, és amikor a tövises bokrok közé esett varjútetemet ki akarná onnan hozni, a fiú elkezd hegedülni. A szerzetesnek táncolnia kell, mezítelen testét összeszebi a tüskebokor, s kínjában a fiúnak ígéri azt a száz aranyat, amit nemrég lopott el a kolostorból. Miután megszabadul, följelenti a fiút a városban, és addig ügyes-

12 „...Jacks dritter Wunsch, dass die Stiefmutter bei jedem Scheltworte gegen ihn noch ein andres Geräusch, das die gute Sitte verbietet, von sich geben soll” (Bolte 1892, 9. p.).

13 *Eine kurzweilige Historia, welche sich hat zugetragen mit einem Bawrenknecht vnd einem Münche, Wie der Bawrenknecht den Münch in eine Dornhecke bringt, das er nacket darin muß danzen, vnnnd sich so heßlich zukratzt vnd zureist, In Reimweise zusammen gesetzt, gantz kurzweilig vnd lustig zu lesen durch Dieterich Albrechten.* [Erfurt] Anno 1599.

kedik, mígnem azt bitófára ítélik. Utolsó kívánságaként viszont még egyszer hegedülhet. A hangszere hangjára persze mindenkinek táncolni kell, mígnem annyira belefáradnak, hogy a bíró megkegyelmez neki. A szerzetes is beismeri bűneit, és a végén elnyeri méltó büntetését (a szöveg újraközölve: Bolte 1892, 58–69. p.).

A német verset később, 1604-ben Tobiáš Mouřenín csehre fordította,¹⁴ ami több kiadást is megélt, és a nép körében rendkívüli népszerűsége tett szert. Mouřenín meg lehetőségen hű fordítása az eredetitől annyiban tér el, hogy a történet szenvedő alanya nem egy szerzetes, hanem egy zsidó. Ennek megfelelően a kapcsolódó történet is némileg változik: pénzét nem a kolostorból lopta, hanem a keresztény emberektől csalta el stb. (Bartoš 1885, 289. p.; Bolte–Polívka 1913–1932, II: 493. p. Lásd még ehhez Kopecký 1955; Zíbrt 1895, 204–222. p.). Német szövegekben, tudomásom szerint először 1690 után bukkan fel a történetben a szerzetes helyett a zsidó alakja (Bolte 1892, 21. p.). Johannes Bolte és Jiří Polívka a mese nemzetközi variánsait több oldalon át sorolja, a megtáncoltatott egyén szerzetes és/vagy zsidó, ez a leírásokból nem derül ki egyértelműen, de úgy tűnik, hogy nincs ebben „etnikus specifikum”, minden nép variánsai közt fölbukkan mind a szerzetes, mind a zsidó motívuma, de az idő haladtával mintha a zsidó alakja lenne a domináns (Bolte–Polívka 1913–1932, II: 495–501. p.).¹⁵

Václav Tille háromkötetes cseh népmese-katalógusa tárgymutatójában említi ugyan a zsidó a tövisben (*Žid v trní*) motívumot, de az alamizsnáért varázslatos tárgy (*Kouzelné dary za almužnu*) típushoz utasít (Tille 1937, 661. p.). Ott viszont nem ezt a típust tárgyalja: noha valóban vannak ezekben a variánsokban varázserejű tárgyak (tarisznya, köpeny, bot stb.), olykor ezeknek köszönhetően valamiféle zene is megszólal, de ennek a zenének sosincs valamit (mit?) kiváltó hatása, ami az AaTh 592 egyik meghatározó motívuma (Tille 1929, 502–505., 532–550. p.). Antti Aarne „figyelemre méltó erőfeszítésekkel kialakított katalógusrendszerébe nem tudtam beilleszteni a cseh meseanyagot” – írja (Tille 1929, IV). Tille korábban megjelent német nyelvű katalógusa sem tárgyalja ezt a típust (Tille 1921).

A továbbiakban, dolgozatom célkitűzéseinek megfelelően most csak azokat a magyar és szlovák¹⁶ típusvariánsokat mutatom be, amelyeknek egyik főszereplője zsidó.

14 *Historia kratochvilná o jednom sedlském pacholku, kterak u sedláka za tři groše sloužil, a o poběhlým židu*. 1604 (vö. Zíbrt 1895, 205. p.). Modern, kritikai kiadását a következő címen lásd: *Směšný příběh o jednom sedlském pacholku, v krátké rytmy uvedení a pro obveselení mysle vydaný. Vytíštěno roku tohoto* (Mouřenín 1995, 235–256. p.).

15 Miközben időről időre később is felbukkan a szerzetes, vagy más, megtáncoltatott alak (erről majd még az egyes konkrét meseszövegek bemutatása kapcsán lesz szó). Ludwig Albert Grimm 1837-ben megjelent, dagályos stílusú, inkább műmesék gyűjteményeként kezelendő munkájában is megvan a történet, ahol a szenvedő alany, a névrokonok szövegével ellentétben, egy szerzetes (Grimm A. L. 1837, 129–147. p.).

16 A cseh meseanyag legutóbbi áttekintő feldolgozása alapján a cseh szóbeliségből Tille óta nem jegyezték le ilyen történetet (Otčenášek 2012, 110–111., 220. p.). Az adatot kételkedve fogadom ugyan, de jelen tanulmányhoz sajnos nem állt módomban cseh adatfeltáró kutatókat végezni, így a kételkedésem inkább intuíción alapszik.

A *Magyar népmesekatalógus* Szent Péter muzsikája típusmegnevezés alatt, általánosabb keretek között tárgyalja a mesét:

I. Egy szegény ember utolsó falatját is megosztja egy koldussal, akiről kiderül, hogy maga Szent Péter, és teljesíti a szegény ember kívánságát. A szegény ember többek közt egy olyan zenészszerzést kér, amelytől mindenki táncra perdül.

II. A szegény ember ezzel a csodálatos zenészszerzámmal folytatja útját. Ellenfeleit arra kényszeríti, hogy táncoljanak (a túskebokban). A sértettek bepanaszolják a királynál.

III. A szegény embert akasztófára ítélik. Utolsó kívánsága az, hogy megszólaltathassa muzsikáját. A zene hangjára mindenki táncra perdül. A szegény embert szabadon bocsátják, csak hogy ne kelljen tovább táncolniuk.

(Dömötör 1988, 362–363. p.)

A mese első ismert magyar nyelvű variánsa Gaál György kéziratos mesegyűjteményéből származik. A német nyelvű kiadásba (Gaal 1822) tehát nem került be, de a későbbi, Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc által megjelentetett magyar nyelvű közlésbe, *Jóért jó* címen már igen. Egy szegény juhászbojtárnak, miközben elalszik, a juhai belemennek egy tóba, amitől a gypjuk arannyá válik. Miután elbocsátják, három juhot kap fizetségként. Ezeket egy öregember elkéri tőle, és cserébe kap egy hegedűt, amit ha meghúz, még a madarak is táncra perdülnek, illetve egy puskát, amivel mindent eltalál, s közben nem durran. Egy erdőben madarakat lő, amiket egy zsidó ki akar hozni a bozótból, de a legény hegedűjével őt véresre táncoltatja. Az feljelenti őt, de a legény az urakat is megtáncoltatja. A zsidó egy fához kötötteti közben magát. Egy másik országba megy, ahol egy király azt ígéri, ahhoz adja a leányát, aki megnevezteti azt. Nos, a legény elveszi hegedűjét, a királykisasszonyt először megnevezteti, majd meg is táncoltatja, végül feleségül veszi (Gaal 1860, 137–141. p.)

Kálmány Lajos egy, a Temesközben, Morotván, az 1870-es évek végén lejegyzett, *Krisztus Urunk muzsikája* címen közreadott történetében egy szegény házaspár három fia közül a legkisebbik az arra járó Krisztusnak és Szent Péternek friss vizet ad, amiért cserébe egy olyan „muzsikát” kap, ha azt megfújja, „még az égi madarak is táncolni” kezdenek. Egy zsidónak eltörik az ostornyeje, a fiútól egy kökényágot kér, aki egy kökénybokorba küldi, majd megfújja a hangszerét és addig táncoltatja a zsidót, amíg annak a lába is véres lesz. Az feljelenti a fiút, akit akasztófára ítélnék, utolsó kívánságaként még egyszer belefújhat a hangszerébe. Mindenki táncra perdül, a fiúnak megkegyelmeznek, a zsidót pedig (mindenféle indoklás nélkül) felakasztják (Kálmány 1882, 147–148. p.).

Vikár Béla a Somogy megyei Szentmártonban jegyezte le mesénk egy variánsát, amit 1905-ben *Az ördög ajándéka* címen adott közre. Egy birkás az ördögöt megszarolva attól egy olyan sípot kap, amibe ha belefúj, mindenki, aki hallja, táncra perdül. Egy arra járó rongyos zsidót is addig táncoltat, amíg bele nem táncoltatja a tövisbe, ami aztán még a ruhát is leszedi róla. Amikor végre „kiszabadul szögény zsidó tüle”, bepanaszolja az uraságnál, de a birkás azt is megtáncoltatja. Ezért akasztófára ítélik. Utolsó kívánsága, hogy válthasson pár szót a feleségével, aki titokban a kezébe nyomja sípját, így aztán még a hóhért is, az egész jelen lévő társasággal megtáncoltatja, „házáig táncoltatja” (Vikár 1905, 273–275. p.).

Berze Nagy János hevesi mesegyűjteményének öt darabjáról Elisabeth Róna-Sklarek kimutatja, hogy azok Halász Ignác fordítása nyomán a Grimm-mesegyűjteményből kerültek a szájhagyományba (Róna-Sklarek 1912). Solymossy Sándor ehhez hozzáteszi, hogy a szóbeliségbe valószínűleg nem közvetlenül a Halász-féle fordításból, hanem az annak a nyomán keletkezett ponyvanyomtatványok segédelmével kerültek ezek a történetek (Solymossy 1913). Noha a most tárgyalt mesének Berze Nagy 1904-ben két variánsát is lejegyezte, a rokonság a Grimm-variánssal nem annyira szembevetendő, a Halász-féle fordításkötet sem tartalmazza, ezért ezekről a fent említett két szerző nem szól. Viszont a ponyvaelőzmény különösen az alább bemutatásra kerülő második történet esetében mégis egyértelmű. A mondott Berze Nagy-féle változatok a Heves megyei Besenyőtelken, illetve Egerben kerültek lejegyzésre. Az előbbit *A Szent Péter muzsikája* címen adta közre a gyűjtő. Egy kiszolgált katonáról szól, aki három „penészes krajcárért” cserébe a koldus alakban megjelenő Szent Pétertől egy „muzsikát” kap, amit „ha meghúz, minden táncra penderül”. Ahogy ezt a katona kipróbálja, hát csakugyan, minden táncolni kezd. Egyszer csak megszólal egy hang, egy zsidóé, aki „egy bukorban a féredógán” ül, és a nagy rángatózástól „mindég egy nagy macskatövisbe veri a farát”, hogy hagyja abba a muzsikálást, inkább ad neki száz pengőt. Ez meg is történik, ám a zsidó később följelenti a katonát, akit akasztófára ítélnék. Utolsó kívánságaként még egy utolsót muzsikálhatott. Mindenki táncol, a zsidó két szekérhez kötteti magát, de „még rosszabbul járt, mer a táncoló kocsi összevissza verték mindenit”. „A többi népek látták má ekkor a zsidót, hogy ő a bűnös, mert hogyim a muzsika csakugyan olyan szerzet, hogy attú a nehéznayalya is ráz, ha mehhúzzák, igazat attak a katonának, oszt a zsidót azé, ha még huncutkodott is meg hazudott is, felkötték a katona helyett” (Berze Nagy 1907, 421–424. p.). A másik, Egerben lejegyzett változat a *Hamupipőke meg a zsidó* címen került kiadásra. Ebben a szőlő megőrzésével megbízott három fiúgyermek közül a feladatot a legfiatalabbnak, Hamupipőkének sikerül teljesítenie azzal, hogy jó szívének köszönhetően az arra járó Jézus Krisztusnak és Szent Péternek ad szőlőt, amiért cserébe egy olyan pipát kap, amiből sosem fogy ki a dohány, olyan puskát, amivel minden célpontot eltalál, és olyan „muzsikát”, amivel ha szomorút húz, „az egész világ szomorkodik”, ha meg vidámat, mindenki táncra perdül. Vándorútra kell, találkozik egy zsidóval. Közben lelő egy sárgarigót, ami azonban egy tövisbokorba esik. „Hamupipőke gondol egyet” és beküldi érte a zsidót, majd amikor az bent van, elkezd muzsikálni, az meg táncolni. Mivel a bokorban táncoló zsidót a tövis össze-vissza szurkálja, elkezd könyörögni, hogy ad inkább ezer forintot, csak hagyja abba a legény a zenélést. Így is történik, mennek tovább, ám a legközelebbi városban a zsidó följelenti Hamupipőkét, hogy ellopott tőle ezer forintot, akit ezért halálra ítélnék. Már a bitófa alatt áll, amikor utolsó kívánságként azt kéri, hogy még egyet muzsikálhasson. Hiába tiltakozik a zsidó, hogy ne engedjék, ez minden halálra ítéltnek kijár. A legény elkezd muzsikálni, s addig húzza, míg nem a zsidó kínjában bevallja, hogy hazudott, a pénzt önszántából adta a legénynek. Ezért, mert hazudott, a zsidót akasztják föl (Berze Nagy 1907, 424–429. p.).¹⁷

17 Vö. [Medve Imre]: *Hat igen szép történet és tündéries rege az őskorból*. 1. Hajnalka és Kedvencz, vagy: Két leánytestvér története; 2. A hamupipőke mint hegedűs; 3. A csizmás macska; 4. Az orrok; 5. Az ördög mint szolgállegény és a kegyetlen zsarnok úr; 6. A jászok és

Sütő Kálmán a bodrogi közeli Semjénben (Zemplén megye) 1915-ben, Mester János 28 éves földműves legénytől jegyezte le a mese alábbi változatát:

Volt egyszer egy juhászlegény, akinek volt egy olyan furulyája, amelybe ha belefújt, minden jelenlevő ember táncolt, csak ő nem. Leült egyszer a juhászlegény az út szélén és arra ment egy zsidó, akkor a juhászlegény belefújt a furulyába és a zsidó elkezdett táncolni. Mikor már sokáig táncolt a zsidó, azt mondta a juhászlegénynek, hogy hagyja abba a furulyázást. A juhászlegény abbahagyta, a zsidó mérgesen, mivel őt megtáncoltatta a juhászlegény, elment és feljelentette a juhászlegényt. A juhászlegényt halálra ítélték. Amikor felment a juhászlegény oda, ahol fel akarták akasztani, sok úr volt ott nagyon, akiktől ő kérte, hogy engedjék meg neki, hogy még egyszer belefújjon a furulyába. Az urak megengedték neki, de a zsidó előbb megkötötték a kérésére a fához. Akkor belefújt a juhászlegény a furulyába, és a sok úr mind elkezdett táncolni. A zsidó is elkezdett táncolni s elszakította a kötelet úgy táncolt és kiabálta: „Tudtam én ezt, hogy így lesz”. Az urak pedig vissza kiabálták: „Ha tudtad, mért nem mondtad.” És amikor a juhászlegény a furulyázást abbahagyta az urak azt mondták: „hogy akasztanánk fel ezt a fiút, mikor ez ilyen szépen tud furulyázni.” S a zsidót akasztották fel, nem a juhászlegényt, aki élt tovább is és furulyázott.

(Kézirat, Budapest, Néprajzi Múzeum. EA-486, 144-145. p.)

zsványok. Pesten: Nyomatja és kiadja Bucsánszky Alajos [187?] 46. p. /19. szám/ OSZK: PNY 6.335. Az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében található egy másik példány is ([Medve Imre]: *Hajnalka és Kedvencz, vagy: Két leány testvér története.* – /A hamu-pipőke mint hegedűs./ Stb. [Elbeszélések]. H. n. [186?] 46 p. OSZK: PNY 188), amely a könyvtári nyilvántartás szerint ugyan nagyjából egy évtizeddel korábban kellett, hogy megjelenjen, ám magáról a példányról ez nem olvasható ki. Hiányzik a fedőlapja, amúgy tartalmilag és nyomdászatiilag is azonosnak tűnik a fentebb említettel. Az elsőként említett példány fedőlapján a tartalomjegyzékben az írásmód *hamupipőke*, ám a megfelelő helyen (17. o.), a történet címében már *hamu-pipőke*. Ugyanúgy, ahogy a másodikként említett példány esetében is. Ott hiányzik a tartalomjegyzék, viszont a történet címében (szintén a 17. o.) az írásmód *hamu-pipőke*. E ponyvanyomtatvány valamelyik kiadása (amennyiben valóban létezett belőle több is) Berze Nagy János kezében is lehetett, ugyanis katalógusában, noha pontatlanul, de megemlíti *A hamu-pipőke mint hegedűs*. Egy képpel. Bucsánszky A. Budapest című kiadványt (Berze Nagy 1957, II: 206). B. Kovács István talán éppen Berze Nagy adatára támaszkodva utal rá, hogy „a történet ponyván is terjedt”, de konkrétumokat nem közöl (B. Kovács 1994, 558. p.). A ponyvaeelőzmények után kutatva gyanakodtam a Tatár Péter *Rege kunyhója* című népszerű sorozatára is, de ebben nem találtam az említett történetet. Szűrőpróba-szerűen megnéztem két, Bucsánszky által kiadott jegyzéket, de azokban sem találtam a most kérdéses történetet (*Pozsonyban Bucsánszky Alajos polgári könyvkötő, tulajdon költségein kiadott könyveknek ár jegyzéke ezüst pénzben. Bücher-Verzeichniß, Alois Bucsánszky, bürgerl. Buchbinder zu Preßburg, auf eigene Ankosten herausgegeben hat. 1844. OSZK: 208.385; Bucsánszky Alajos kiadásában Budapesten megjelent tsinos képekkel díszített magyar és német felette érdekes, mulattató és tanulságos népies történetek, elbeszélések, különösen hazánk történetéből, az ősidőktől fogva a jelenkorig, tündéres regék stb. jegyzéke. Budapest 1875. OSZK: 400.534).*

Berze Nagy János 1935-ben a mese további két baranyai változatát rögzítette. Az egyik (*Isten muzsikája* címen közölte) Szaporcán került lejegyzésre. A szegény ember legkisebbik gyereke az Úristentől olyan puskát kap ajándékba, amivel mindent eltalál, valamint olyan „muzsikát”, ami, ha megszólal, mindenki táncra perdül. A gyerek megtáncoltat egy kofát, egy ablakost, majd egy papot. Feljelentik, a gyereket akasztani viszik. Utolsó kívánságként még muzsikálhat egyet. Mindenki táncol, a pap az akasztófához kötözteti magát, de annyit izeg-mozog, hogy a hátáról lejön a bőr. A gyereket a végén fölmentik (Berze Nagy 1940, 256–258. p.). A másik variáns (*A zegyszömű juhász mög a tüsökbe tánculó zsidó*) Kadáfán lett rögzítve, és a Küklopsz–Odüsszeusz jelenettel kezdődik. Két szabadságos katonát behív egy hatalmas, félszemű juhász a barlangjába, vacsorára. Az egyiket megeszi, de a másik, amikor a juhász elalszik, baltával kiveri annak fél szemét. Közben az egyik kost megeszi, s reggel, amikor a megvakult juhász a lába között a barlangból engedi ki a juhokat, a katona a kos bőrébe bújva szintén kisseran a barlangból. Később találkozik az Istennel, akitől kapott olyan pipát, amiből sosem fogy ki a dohány, olyan puskát, amivel mindent eltalál és olyan hegedűt, hogy ha azt megszólaltatja, aki hallja, táncra perdül. Útközben lelő egy szarkát, ami egy tövises bokorba esik. Arra jön egy „bugyros zsidó”, akit beküld a tövis közé a szarkáért, majd rázendít a hegedűvel. A zsidó addig könyörög neki, amíg abba hagyja a zenélést, de akkorra a tövis véresre „körmincélte”. Följeleni a katonát, akit halálra ítélnék. Az akasztófa alatt utolsó kívánsága, hogy még egyszer muzsikálhasson. A zsidó az akasztófához kötteti magát, mert tudja, mi következik be, ha a katona elkezd hegedülni. Mindenki táncol, s annyira kimerülnek, hogy inkább megkegyelmeznek a katonának. A zsidó hátáról az akasztófa levitte a bőrt (Berze Nagy 1940, 258–260. p.).

Földyné Virány Judit 1941/42 telén gyűjtött népmeséket a bodrogközi Lácán, ahol a most vizsgált történet egy variánsát is rögzítenie sikerült. Később *A kovács* cím alatt hozta ezt nyilvánosságra. A jelen szempontból most érdektelen előzmények után egy kovács Szent Pétertől egy olyan pipát kér, amiből sosem fogy ki a dohány, egy olyan puskát, amivel mindent eltalált és egy olyan furulyát, amibe ha belefúj, „még a hótak is táncolnának”. Útra kel, találkozik egy zsidóval, aki útitársául szegődik. Egy fa tetején lelő egy varjút, a zsidót anyaszült meztelenül felküldi érte, majd megfújja a furulyáját: „A körtefa nagyon szúrós vót, a zsidónak kihasgatta minden testrésztét, annyira táncolt a fán. Már a sarkán is folyt a vér.” A zsidó följeleni a kovácsot, hogy az meg akarta őt ölni. A kovácsot akasztófára ítélik, de utolsó kívánságként még egyszer belefújhat a furulyájába. A zsidó odakötözteti magát a bitófához. A kovács elkezd furulyázni, mindenki táncol, a zsidó hátáról az akasztófa lesúrolja a bőrt. A bíró így szól: „Hadd el már fiam, grácia az életednek, meg van mentve az életed.” Utána a kovács elmondja, hogy ő semmire nem kényszerítette a zsidót: magától vetkőzött meztelenre, magától mászott föl a fára, magától táncolt. Erre „fogták a zsidót, felakasztották. A kovácsot szabadon bocsátották. Ma is vándorol, ha meg nem halt.” (Földyné 1957, 20–25. p.).

Bodnár Bálint 1954-ben Kisvárdán jegyezte le a mese alábbi variánsát, amely szerkezetileg úgy van felépítve, hogy a megtáncoltatás valóban egy bizonyos fokú igazságszolgáltatásnak – a történetből logikusan adódó – eszköze lesz:

A szőlőpásztor muzsikája

Volt egyszer egy parasztember. A szomszédjában volt egy korcsmáros. – A korcsmáros mindig hitta a szomszédot:

– Szomszéd! Ez porció pálinkát és egy kis harapni valót adok, jöjjék át!

A szomszéd előbb csak vonakodott, de a sok noszogatásra kényszerrel volt átmenni és elfogyasztotta a porció pálinkát, meg a harapni valót, azzal elment haza. Így ment ez jó ideig. Azt mondja egyszer a korcsmáros:

– Szomszéd számoljunk el, itt a ideje!

– Miért szomszéd? Hát, én nem tartozok magának.

– Nem tartozik? De a sok porció pálinkát meg a sok harapni valót maga fogyasztotta el.

– Maga hitt engem, szomszéd. Ne-de?

– Én ingyen nem adtam magának. Hát jól van szomszéd, ha nem fizeti meg, hát beperelem. Tegyen igazat a törvény.

– Hát pereljen, ha jól esik! Én ugyan nem fizetek egy krajcárt sem!

Azzal beperelte a kocsmáros. Meg is nyerte a szomszédját, mert ő tudta pénzelni az urakat.

Így aztán a parasztembernek a kis földje utána ment a sok porció pálinkának, meg a harapni valónak. Így aztán, hogy a parasztember leszegényedett, kénytelen volt szőlőpásztornak beállni. Szőlőérés idején arra ment két ember, kértek tőle szőlőt.

– Igaz, hogy nem az enyém, de látom, hogy utasemberek, nagyon szívesen adok. Szedett nekik egy-egy kötő szőlőt.

Azt mondja az egyik utas:

– Mivel tartozunk neked, te szegény ember, amiért ilyen jó szívvel voltál hozzánk?

– Semmivel! – válaszolta a szegény ember – Utasembernek miért adnám?

– Nem úgy van az! Ingyen a szája sem ér össze az embernek. Valamit csak el kell, hogy fogadjál tőlünk te szegényember!

– Hát, ha annyira vannak, hát adjanak egy olyan muzsikát, melyet, ha meghuzok a fák is táncoljanak!

Erre összenézett Jézus Krisztus és Szent Péter, mert ők voltak ketten a vándorok, csak ezt a szegény ember nem tudta.

Akkor Jézus Krisztus a hóna alá nyúlt, kihúzott onnan ez hegedűt és odaadta a szőlőpásztornak.

Alig hitte a szőlőpásztor, hogy elmenjenek, akkor meghúzta a muzsikát, szólt az olyan szépen, hogy a szőlők és a fák mind táncra kerekedtek.

– Na, ez kell nekem! – gondolta a szegény ember, örömebe nem tudott mit csinálni.

Akkor gondolt egyet:

– Na, most a kocsmárossal elbánok. Volt a szőlőbe egy fa, az tele volt darázzsal, ő aztán elment és mondta a szomszédjának.

– Szomszéd! Van a szőlőben egy fa, annak a törzse tele van méhdarázzsal, abba sok méz lehet. Jó lenne kiszedni.

– Kiszedjük szomszéd! Menjünk ki korán reggel!

Úgy is történt, alig virradt, már vitte a korcsmáros a két kannát.

– No, szomszéd, itt fa!

– Van ebben sok, szomszéd?

– Van, szomszéd – hogyan volna.

Akkor a kocsmáros felmászott a fa törzsére, ahol a lyuk volt, belenyúlt.

Akkor kérdi a szőlőpásztor: – Van-e benne szomszéd?

– Van, sok van!

Akkor a szőlőpásztor elővette a kis hegedűt, ráhúzta. Ekkor a szőlők meg a fák hozzá-
kezdtek táncolni. A darazsak kirepültek a fából és mind a szemébe, az arcába repültek a
korcsmárosnak. Kihúzta rögtön a kezét a lyukból, és leesett a töviskes galyba. Itt a kocsmá-
rost nagyon összeszurkálták a darazsak, meg a galy is. Ezért megint perre ment. A
szegény szőlőpásztort meg elítélték akasztásra, hogy meg akarta öletni a darazsakkal a
kocsmárost.

Mikor eljött a kivégzés ideje, a sok nép és a nagyurak kocsikon, hintókon odamentek a
kivégzésére.

A szegényember azt mondta, hogy az volna az utolsó kívánsága, hogy van neki egy hege-
dűje, engedjék meg neki, hogy egy nőtát elmuzsikáljon utoljára.

Mielőtt megengedte volna a bíróság, hogy muzsikálhat egyet, akkor a korcsmáros így kiabált:

– Kössenek meg engem két nagy új istrágra! – mert mindjárt lesz nekem, Dinaré, duná-
ré, hapik-hap!

A bírák aztán engedélyezték, hogy húzza meg a muzsikát. Akkor aztán újra táncoltak a
szőlők, fák, kocsik, hintók, az otlévó urak, az akasztófa is táncolt, meg a föld is táncolt
körülöttük. Az összes házak mind táncoltak, a kocsik, a hintók úgy táncoltak, hogy az
urak, meg az úriasszonyok mind kihullottak a kocsikból, meg a hintókból.

A lovak is kiszédültek a nagy táncba. Egymásután dőltek kifelé.

A korcsmáros sem bírta már, mert ő állott a kör közepén, elkiabálta magát: – Kössenek
meg engem, két nagy új istrágra, mert mindjárt lesz nekem! Dinaré-Dunaré Hapik-happ.
Jaj, tudtam én ezt, hogy így lesz.

– Ha tudtad, mért nem mondtad! – felelte rá a táncoló nép bokázás közben.

Ekkor már az ítélőbíró sem bírta tovább a táncot. Odakiáltott a szőlőpásztornak:

– Grácia fejednek! Szabadlára vagy bocsájtva, csak hagyd el a muzsikálást, mert már
nem bírom.

A szegényember aztán abbahagyta a muzsikálást. Itt a nép széjjeloszlott, mindenki ment
a dolgára. Ment ám a szegényember is haza, mert már szabadlára volt bocsájtva.

A kocsmáros pedig kérve-kérte a szegény pásztort, hogy engedje meg neki, hogy vissza-
fizesse a pénzét, amit elperelt.

Úgy is történt minden, ahogy itt leírtam. A szegényember visszavette a földjét, abba gaz-
dálkodott, míg meg nem halt.

Ha a szegényember meg nem halt volna, az én mesém is tovább tartott volna.

(Kézirat, Budapest, Néprajzi Múzeum. EA-9918, 2. sz.)

Noha a Faragó József által 1954-ben rögzített változatban explicit módon nem szerepel
a zsidó kifejezés (burkoltan viszont igen), az egész történet egyértelműen a Grimm-
mesének a szóbeliségbe került variánsa, tehát foglalkozni kell vele. Faragó mesemon-
dójának a forrása nyilvánvalóan Benedek Elek Grimm-fordítása, akinél viszont a mese
mellékszereplője, ahogy az eredetiben is, zsidó (Benedek 1911, 84–89. p.).¹⁸ Az aláb-
biakban nézzük a Benedek Elek-féle fordítás egy passzusát párhuzamosan a Faragó
József mesemondója, Kurcsi Minya által előadott változattal (Faragó 1969, 163–167.
p.). Mindkettő címe (A) *Jókedvű János*:

18 A mese megjelent egy következő kiadásban is (Benedek 1928, 69–72. p.), viszont egy későbbi, igaz, teljesen más válogatásból már kimaradt (Benedek 1941).

Benedek Elek-féle változat:

De volt eddig jó kedve Jánosnak vagy nem volt, most majd kiugrott a bőréből. Tovább ment nagy vígan s amint ment, találkozik egy kecskeszakállú zsidóval, aki állott egy helyben s hallgatta egy madárnak az énekét. – Jaj de szép, jaj de szép! áradozott a zsidó. Hogy is lehet ennek a csepp madárnak ilyen szép hangja! Hej, ha az enyém lehetne! Ha megfoghatnám! – Hiszen, ha csak az a baja, szólt hozzá János, e miatt ne búsuljon kend, mindjárt lepottyán az a madár a fáról. Azzal célba vette a madarat, a szárnyát ketté lőtte s a madár lebukfencezett a bokrok közé, az ám, tövisbokrok közé. – No, ott a madár, hozza ki kend onnét, mondta János. Bement a zsidó a tövisbokrok közé, keresi a madarat, János meg eléveszi a hegedűjét, rázendít, abban a pillanatban felugrik a zsidó, táncolni kezd eszeveszeten, János csak húzza, a zsidó pedig ugrál ide, meg oda, nagyokat ordít, merthogy a tövissek össze-vissza szaggatták a ruháját, véresre karcolták a bőrét, tetőtől talpig. – Ne húzd, te tolvaj! kiabált a zsidó, nem akarok én táncolni. – Hát ne táncoljon kend! – kacagott János s húzta tovább. De már ekkor könyörgésre fogta a dolgot a zsidó, ígért egy zacskó aranyat, csak hagyja abba a hegedűlést. Hát, jó, János abba hagyta a hegedűlést s a zsidó adott is neki egy zacskó aranyat, de mikor János tovább lábalt, elkezdett átkozódni s beszaladt a városba, ott a bírónak bepanaszolta, hogy elrabolták tőle az aranyat. – Ki volt? Katona volt? kérdezte a bíró. – Dehogy katona, dehogy katona. Nem volt annak sem kardja, sem puskája, csak egy rongyos nyila meg egy hegedűje: arról lehet megismerni a kötélrevalót.

(Benedek 1911, 86–87. p.)

Kurcsi Minya-féle változat:

Még csak most lett igazi kedve, öröme Jánosnak. Ment, mendegélt. Amint megy az erdőben, egyszer csak szembetalálkozik egy kecskeszakállú kereskedőemberrel. Állt az ember egy fa alatt, és hallgatta egy gyönyörű madárnak az énekét. Mikor János odaér, kérdi a kecskeszakállú kereskedőembert: – Mit ámul, mit bámul kegyelmed itt? Azt mondja az ember: – Ezt a szép madarat nézem a fán, milyen szépen énekel. Ilyen szép éneket még soha nem hallottam; nagyon szeretném, ha ez a madár az enyém lehetne. És mondja János a kecskeszakállú kereskedőembernek: – Ha csak ez a kívánsága kegyelmednek, lehozom én a madarat a fáról egyszeriben. A val nyilat előhúzta János a hónya alól, és célba vette a madarat, és a madárnak a két szárnyát kettélőtte. A madár a fáról leesett, le a tövisbokrok közé. – Na most – mondja János a kecskeszakállú kereskedőembernek –, eredj, vedd fel a madarat, és add ki a tövisbokrok közül. Megy az ember, keresi a madarat. Mikor bevergődik a tövisbokrok közi, előveszi János a hegedűt a hónya alól, ráteszi a nyirettyűt, és húzni kezdi. Az ember akkor feláll, és neki kezd táncolni: ugrál, táncol ide-oda, mint az örült. Ahogy ugrál, táncol, úgy tépik össze a tövisbokrok ruháját, arcát lekörmölik, hogy csurog róla a vér. Egyszer kiáltja az ember Jókedvű Jánosnak: – Tedd el a hegedűdet, ne muzsikálj többet, nem akarok én táncolni. – Jól van – mondja János –, ne táncolj, de én húzom tovább. Húzta János tovább, de akkor már az ember könyörgésre fogta a dolgot, és azt mondta neki: – Tedd el a hegedűdet, ne muzsikálj többet, egy acskó aranyat adok azért. Akkor János a hegedűt elteszi. Az ember kijön a fa alól, és ad Jánosnak egy acskó aranyat. Elválnak egymástó: János megy be a város felé, a kecskeszakállú kereskedőember meg egyéb felé. De a kecskeszakállú kereskedőember egy rövid utat választott magának a város felé, ahol megelőzte Jánost, és ment egyenesen a városba a bíróhoz. A bírónak bepanaszolta, hogy itt és itt az erdőben találkozott egy ilyen és ilyen fiúval, egy acskó aranyat lopott el erőszakkal tőle, meg akarta gyilkolni. És kérdi a bíró: – Miről lehet megismerni a kötélrevalót? – Arról, bíró úr kérem, hogy nincs nála egyéb semmi: egy hegedű meg egy nyíl meg egy acskó arany, amit tőlem lopott.

(Farágó 1969, 165–166. p.)

A Faragó József által készített magnófelvétel újrachallgatásával lehetne csak megállapítani, hogy jelen esetben a mesemondó „öncenzúrájáról” van-e szó, és tudatosan cserélte-e le a *kecskeszakállú zsidó* megnevezést a *kecskeszakállú kereskedőemberre*, vagy ez már a gyűjtő (vagy szerkesztő) beavatkozása volt-e.

Ortutay Gyula az általa szerkesztett reprezentatív mesegyűjteményben, *A kecskepásztor* címen közli a Jakab Ilona és Kovács Ágnes által, a Szabolcs-Szatmár megyei Kék községben, 1957-ben rögzített mese szövegét, ahol a zsidó alakja úgyszintén áttételesen van csak jelen. Egy szőlőcsőszőlő Szent Péter szőlőt kér. Cserébe ad neki egy olyan pipát, amiből sose fogy ki a dohány, egy klarinétot (tilinkót), amit ha megfúj, mindenki táncra perdül, és egy puskát, ami minden célpontot eltalál, s ráadásul mindig töltve marad. Ez a szőlőcsősz (akit, közben derül ki, Jánosnak hívnak) elszegődik egy kocsmároshoz kecskepásztornak (a kocsmáros neve Jákob, amiről sejteni lehet, hogy zsidó, noha a mesében ez explicit módon nem jelenik meg). A kecskék viszont kevés tejet adnak, mert János napközben tilinkózik nekik, s azok meg naphosszat táncolnak. Kilesi őket Jákob, de neki is táncolni kell. Elmondja feleségének, aki hallani akarja a muzsikát, hát János őt is megtáncoltatja. Közben egyre több kárt okoz. Jákob följelenti őt a városházán. Jánost akasztófára ítélik, de utolsó kívánságként még egyszer belefújhat a tilinkójába. Jákob kikövetelte, hogy őt kötözzék meg, ezért egy szekérhez kötötték a nyaklólánccal. János addig muzsikált, amíg a bíró kegyelmet nem adott neki. Jákob viszont „meghalt, mert összehúzta az összes bélit a nyaklólánc” (Ortutay szerk. 1960, II: 571–577. p.). A kötet jegyzeteit összeállító Dégh Linda és Kovács Ágnes írja, hogy „ez és a három következő »tündér« mese ismét az alárendelt helyzetből fakadó panaszok, sérelmek következtében összegyűlt keserűség, illetőleg az érettük való nagyon is kemény igazságtevő fizetség irodalmi megformázásai” (Ortutay szerk. 1960, II: 991. p.), ami azért – valljuk be – eufemisztikus értelmezése ennek a, mese cselekményéből egyenesen nem következő, kemény végkimenetnek. Ezt akkor tudjuk igazán, a maga helyén értelmezni, ha ismerjük a mese további variánsait is, ahol viszont a büntetést elszenvadó egyértelműen zsidó mivolta okán kerül ebbe a szerepbe.

Gaál Károly a burgenlandi magyarok körében, az 1960-as évek elején, magyar nyelven gyűjtött meseszövegeit németül adta közre. Ezek közt a most tárgyalt mesetípus egy, Középpulyán lejegyzett, meglehetősen töredékes variánsa is szerepel. A *varázshegedű* (*Die Zauberpfeife*) címen közölt mese vázlatos cselekménye a következő: egy világljáró hegedűs megtudja, hogy egy zsidónak rengeteg pénze van. Meglesi őt az erdőben, hogy agyoncsapja és így a pénzét megszerezze. Úgy alakul azonban, hogy a zsidó addig könyörög neki, mígnem a hegedűs megkegyelmez annak fejében, hogy az egész vagyonát neki adja. A zsidó azonban följelenti őt, le is tartóztatják és gyilkossági kísérlet, valamint rablás vádjával halálra ítélik. A cigány, akarom mondani a zsidó („*der Zigeuner, ich mein der Jud*”)¹⁹ azt kéri, hogy azon a helyen akasszák föl a hegedűst, ahol az őt megölni akarta. Ki is viszik s muzsikust arra a helyre, ahol utolsó kívánságként azt kéri, hogy még egyszer hadd szólaltassa meg hegedűjét. A zsidó tudja már, hogy bajban lesz (honnan?), ezért azt

19 Ez a nyelvbotlás további elemzést, értelmezést érdemelne, hiszen szemmel láthatóan szabadon cserélhető a megbüntetett szereplő etnikuma (de akár társadalmi pozíciója is): zsidó vagy cigány vagy szerzetes... Mindegy. Úgy tűnik, a társadalmi közhangulaton múlik minden.

kéri, kötözzék őt egy fához. Meg is teszik, a hegedűs elkezd hegedülni, mindenki táncol, a zsidó hátát feltöri a fa, majd a bíró megkérdezi a hegedűst, hogyan csinálta ezt. Az elmondja, hogy ilyen varázsereje van, az egész világot meg tudná táncoltatni. A bíró nem hiszi, próbát tesznek, összehívják az egész várost, és valóban, mindenki táncol. A zsidó vagyona a hegedűsnél marad (Gaál 1970, 138–139. p.).

Penavin Olga az általa gyűjtött és 1971-ben közreadott két, egymáshoz rendkívüli módon hasonlító meseváltozatánál is az a helyzet, hogy a zsidó alakja explicit nem jelenik meg ugyan, de a negatív szereplő foglalkozása (*kupec*) mégis arra utal, hogy zsidó lehet a szenvedő fél. A *katona meg a kupec* (Penavin 1971, 366–368. p.), illetve A *csudahegedű* (Penavin 1971, 368–371. p.) címen közreadott történetben egy kiszolgált katona ballag haza puskájával a vállán, hegedűjével a hóna alatt. Lepihen egy fa alatt, majd egyszer csak arra vetődik egy kupec, aki társul hozzá, melléheveredik, elbeszélgetnek, majd szunyókálni próbálnak, de egy szarka a fán állandóan csörög. A kupec megkéri a katonát, hogy lője le a madarat, aki ezt meg is teszi, azzal a feltétellel, hogy a kupec a madártetemet odaviszi majd neki. Így is történik, a katona lelövi a madarat, ami egy tüskés bokorba esik, a kupec meztláb bemegy érte, majd a katona elkezd hegedülni. Erre a kupec táncra perdül, a tüskék véresre szurkálják. Amikor a katona ráun a zenélésre, hóna alá csapja a hegedűjét és továbbáll. A kupec úgy, ahogy van, véresen szalad a bíróhoz és panaszt tesz. A katonát letartóztatják, és a kupec bántalmazása miatt halálra ítélik. Utolsó kívánsága, hogy játszhasson még egyet a hegedűjén. Megengedik neki, mindenki táncol, a szomorú nóták hallatán sírva fakad. Rájönnek, hogy a katona nem parancsolta nekik, hogy sírjanak, ezért megjutalmazzák és szabadon engedik őt. A kupec is megy a maga útjára.

Töredékes ugyan, de ilyen szempontból sokkal egyértelműbb a B. Kovács István által lejegyzett baracai változat. A gyűjtő A *mettáncoltatott zsidó* címen közli a történetet. Egy zsidó lóbőrt vásárol, s azt a hátán cipelve megy keresztül egy erdőn, ahol egy szegény juhászlegény furulyázik. A történetből nem derül ki, hogy honnan ez a varázsere, mindenestre a zsidónak a furulyaszóra táncolnia kell, a lóbőr feltöri a hátát, s csak akkor tudja abbahagyni a táncot, amikor a furulyaszó is abbamarad. A zsidó feljelenti a legényt egy ügyvédnél, hogy az meg akarta őt ölni. A legényt halálra ítélik. Utolsó kívánsága, hogy még egyszer belefújhasson a furulyájába, ami ellen a zsidó tiltakozik ugyan, de senki nem hallgat rá. Ezért egy fához kötötteti magát. A végén, amikor elpanaszolja, hogy a lóbőrtől a sok tánc miatt feltörött a háta, az emberek kinevetik: „Jó számár zsidó! Mé’ nem tette le a hátaró’ a lóbőrt, ha táncolnyi akart” (B. Kovács 1994, 133–134. p.).

A szlovák meseanyagban Viera Gašparíková a Wollman-féle gyűjtemény alapján mutatja be a típust (*Tanec v trní – The Dance Among the Thorns*), és összesen 13 változatot sorol ide. Ezek zöme csak távolról érintkezik az alaptörténettel, néhány viszont szorosan ide tartozik. Gašparíková a szlovák meseanyagban az alaptörténetnek az 577. számú, 1940-ben a tóketerebesi járásbeli Lasztócon (Lastovce) lejegyzett mesét tartja: Gyurka egy jegyzőnél három koronát keresett. Találkozott három koldussal, mindegyiknek adott egy-egy koronát. A koldus [sic!] teljesítette Gyurka három kívánságát: egy mindent eltaláló puskát, hegedűt, aminek hangjára mindenkinek táncolnia kell, és hogy az üzletben soha, semmiért nem kelljen fizetnie. Elkezdett az ügyvédnek hegedülni, aki addig táncolt, hogy tüskés bozótba keveredve összeszaggatta a ruháit is. Az ügyvéd

beperele, Gyurkát fel akarták akasztani. A kivégzés előtt még egyszer játszhatott a hangszerén, az ügyvéd odakötöztette magát egy nyírfához, ami összehorzsolta a hátát. A többiek is táncoltak, és Gyurkát szabadon bocsátották.²⁰

Azok a variánsok, amelyek a legközelebb állnak az alaptörténethez, s ahol a szenvedő alany is zsidó, a Wollman-féle gyűjteményben a következők: 223 (Gašparíková 2002–2004, 2: 133–137. p.), 420 (Gašparíková 2002–2004, 2: 852–853. p.), 518 (Gašparíková 2002–2004, 3: 472–474. p.).

A történetnek a szlovák szájhagyományból azonban jóval korábbi följegyzései is ismeretesek. Ezek gyakran egy bonyolultabb cselekménysor epizódjaként jelennek meg. Az általam ismert legkorábbi, viszonylag egyszerű felépítésű feljegyzés 1844-re datálható, és a *Prostonárodný zábavník* IV. (lőcsei) kötetében maradt fenn.²¹ A 14. sorszám alatt található, Hegedű (*Husle*) címmel jegyzett szöveg tartalmi kivonata a következő: egy szegény fiú az ördögökkel kötött egyezség nyomán egy olyan hegedűre tesz szert, aminek hangjára mindenkinek táncolnia kell. Elszegődik egy paphoz tehénpásztorként. Miközben a csorda legel, ő hegedül, amitől a tehéneknek táncolniuk kell, következőképpen lesántulnak. A pap nem tudja, mi történhetett, ezért egy napon, egy túskebokorba rejtőzve, meglesi a fiút. De mihelyt az hegedülni kezd, neki is táncolnia kell, és a túskebokor véresre sebzi. Másnap följelentést tesz a bírónál, a fiút halálra ítélik. Utolsó kívánságaként a bitófa alatt még egyet hegedül, amitől az egész társaságnak táncolnia kell. A pap, mivel tudja, mi vár rá, egy oszlophoz kötözteti magát. Végül a legénynek megkegyelmeznek, a papot meg felakasztják. (vö. Polívka 1927, 418–419. p.)

Egy bonyolultabb szöveg (nagyjából ugyanebből az időből) a *Prostonárodný zábavník* V. (selmecebányai) kötetében, a 21. sorszám alatt, Alexander Bizay lejegyzése nyomán maradt ránk.²² A Katona Jánosik (*Voják Jánošik*) címen jegyzett történetnek csak egy epizódja (amikor a főhős, Jánosik, egy koldustól három csodálatos tárgyat kap: pipát, amit soha nem kell megtönni, meggyújtani, mégis állandóan ég, egy zsákot, amibe bármi, bárki belefér és egy sípot, amit ha megfúj, bárki, aki él, táncolni kénytelen) kapcsolódik a most tárgyalt mesetípushoz. Különbéféle kalandok után elszegődik egy zsidóhoz juhásznak. Miközben a nyáj legel, fújja a sípját, amitől a juhoknak táncolniuk kell, s rettenetesen lefognak. A zsidó nem tudván mire vélni ezt, egy napon elbújik egy túskebokorban, hogy megleshesse a juhászát. Annak sípjára viszont táncolnia kell és alaposan összekarmolja magát. Egy buzogánnyal várja odahaza a juhászt, aki inkább elmenekül, és elszegődik egy paphoz. Ott viszont ugyanúgy jár. A pap följelenti, akasztófára ítélik a fiút, aki viszont megszólaltatja a sípját, mindenki táncol, ő meg közben megszökik. (vö. Polívka 1927, 416–418. p.)

20 „Ďurko si vyslúžil u notára tri koruny. Stretol troch žobrákov, dal im po korune. Žobrák splnil Ďurkovi tri žiadosti: dostal pušku, ktorá všetko zastrelí, husle, pri ktorých každý musí tancovať, a v obchode sa nič nemusí platiť. Na husliach zahral notárovi. Ten tancoval, až si v trní šaty roztrhal. Notár ho zažaloval, Ďurka mali obesiť. Pred popravou si kázaľ zahrať, notár sa dal priviazať ku breze, aj tak si celý chrbát odrel. Aj ostatní sa roztancovali a Ďurka oslobodili.“ (Gašparíková 1991–1992, II: 442. p. Vö. Gašparíková 2002–2004, 3: 472–474. p.).

21 Polívka 1923, 29. p.

22 Polívka 1923, 31. p.

Szintén kéziratban maradt fenn az 1840-es évek közepén lejegyzett, Ján Botto kéziratot gyűjteményében található, a Varázslatos hegedű (*Divotvornje husličky*) címmel ellátott szöveg. Noha a gyűjteményben szereplő mesék árvaiaknak, illetve Vág melléki-eknek vannak mondva,²³ a szövegben az szerepel, hogy a zsidó a rozsnyói vásárba igyekszik. Rövid tartalma a következő: egy fiú az ördögöktől egy csodálatos hegedűt zsarol ki. Útközben meglát egy zsidót, és rákiált, hogy álljon meg. Az nem akar engedelmessé válni neki, mondván, siet a rozsnyói vásárba. „Puskagolyó a zsidó anyádba, megállj! ha egy becsületes ember azt mondja neked!”²⁴ Amikor a zsidó megáll, felszólítja, hogy a puskájával lőjön a fán gubbasztó verebek közé. Miután többet is eltalál, a zsidó örömmel szalad, hogy összeszedje a bokrok közé esett madártetemeiket. A fiú megszólaltatja a hegedűjét, a zsidó táncra perdül, s amíg szól a hegedű, nem tudja abbahagyni. Végül megkegyelmez neki a legény, abbahagyja a zenélést. A zsidó meg akarja tőle venni a hegedűt, de nem adja. Később elszegődik a zsidóhoz pásztornak, de annak állatállományát tönkreteszi, lesántítja a sok hegedüléssel. A zsidó följelenti, a legényt bitófára ítélik. Utolsó kívánságaként még hegedülhet. A zsidó odakötözteti magát egy oszlophoz, mindenki táncol, végül a fiúnak megkegyelmeznek, sőt, annyira megtetszik a muzsikája, hogy még busásan meg is jutalmazták. (vö. Polívka 1927, 419–420. p.)

1858-ra datálható annak a Hegedűcskéről (*O husličkách*) című szövegnek a lejegyzése, amely egy Zólyom megyei tanítónő, Amália Sirotková, szül. Schidlay gyűjteményében maradt az utókorra.²⁵ Egy legény a gazdájától, aki maga az ördög volt, szerez egy hegedűt, amit, ha megszólaltat, mindenki táncra perdül. Később elszegődik egy paphoz pásztornak, de a juhoknak is elmegy a teje a sok táncolástól, majd a papot is megtáncoltatja. Az följelenti őt, halálra ítélik, a kivégzőhelyen is muzsikál, mindenki táncol. Végül elveszik a hegedűjét, a kemencébe dobják, őt meg száműzik az országból. (Polívka 1927, 420–421. p.)

Samuel Czambel gyűjteményében szintén rögzítette a tárgyalt mesetípus egy, meglehetősen bonyolult szerkezetű, Zemplénben 1898-ban lejegyzett variánsát. A lényeg, hogy itt is szerepel egy zsidó (sőt annak felesége) minden ok nélkül való megtáncoltatása, a főhős halálra ítéltése, majd a varázshagedűn történő zenélés nyomán való szabadon bocsátása (vö. Žeňuchová 2014, 187–188. p.).

Láthatjuk, hogy a szlovák mesevariánsok alapvetően megegyeznek a fentebb bemutatott magyar anyaggal, és egyaránt szerves részét képezik az európai mesekincsnek. Legfeljebb apróbb akcentusbeli eltérések mutathatók ki (a szlovák variánsok közt az a motívum dominál, amikor a rábízott állatállomány sérül meg a muzsika nyomán bekövetkező kényszerű táncolástól. Lesántulnak a marhák, a juhoknak elmegy a teje stb.), de ezek is inkább beleérzések, hiszen a vizsgálható variánsok száma nem oly magas, hogy azokból valóban általánosítható következtetéseket vonhatnánk le.

23 Polívka 1923, 37. p.

24 „Strela sa ti do tvojej židovskej matera, stoj! keď ti statočný človek hovorí.” (Polívka 1927, 419. p.)

25 Polívka 1923, 36. p.

Görög Veronika, aki a zsidó alakját vizsgálta a magyar folklórban (a most tárgyalt mesét viszont nem érintette), összegzésül megállapítja, hogy „a zsidó nem egy más vallású magyar, hanem egy idegen, éppen úgy, mint a cigány, akkor is, ha természetesen a két »belső idegen« portréja különbözik. A két idegen csoport különbözőségének és azonoságának fölgöngyölítése a sztereotípiakutatásnak érdekes feladata lehet” (Görög 1991, 103. p.). A zsidó mint idegen jelenik meg a fentiekben bemutatott mese különféle nyelvi variánsaiban is. Günther B. Ginzl az antiszemitizmusról és antiszemitákról szóló eszmefuttatásában hangsúlyozza, hogy „*az antiszemitizmus a múltban is és a jelenben is a leírt szó erejének, a retorikai manipuláció lehetőségeinek, az egyszer papírra vetett hazugságok szívósságának szemléletes példája. Nem a cselekvés, nem a tett alapozza meg ugyanis a zsidóellenes magatartás történelmi jelentőségét. Kezdetben volt a szó.*”²⁶ A most bemutatott mesetípus legtöbb variánsában is erről van szó: maga a történet nem indokolja, hogy mit tett az a bizonyos (általában zsidó) ember, amiért bűnhődnie, sokszor meghalnia kell. Csupán mert – zsidó. Miközben azt azért meg kell jegyezni, hogy a mese korai variánsainak lejegyzési időszakában (és érvényes ez még a Grimm-féle változatokra is) antiszemitizmus nem is létezett. Zsidóellenesség volt ugyan, de az vallási alapokon nyugodott. Antijudaizmusnak mondjuk ezt a jelenséget. Ebben a mesében mégis úgy tűnik, hogy nem vallási alapú ez a megkülönböztetésre, kirekesztésre, megkínzásra, elpusztításra való hajlam, hanem igenis faji alapon nyugszik. Csak kérdésként vetem fel, hogy mégiscsak valamiféle proto-antiszemitizmussal állunk itt szemben?

Amennyiben a magyar és a szlovák meseanyagot egybevetjük (a rendelkezésre álló, általam ismert cseh összehasonlító anyag kevés ehhez), úgy tűnik, hogy a szóbeliségből lejegyzett variánsok között mintha inkább a magyarban dominálna jobban a zsidó alakja. A szlovákban valamivel gyakrabban fordulnak elő más szenvedő alanyok (pl. jegyző, pap stb.). A vizsgált anyag mennyisége azonban ahhoz túl kevés, hogy mindebből bármiféle további következtetés levonható lenne. Az is feltűnő továbbá, hogy az 1945 után lejegyzett variánsokban inkább bújtatva, metaforikusan van jelen a zsidó alakja.²⁷ Néha a neve utal rá (Jákob), máskor a külleme (kaftános, kecskeszakállas),

26 „Antisemitismus war und ist ein Exempel für die Macht des geschriebenen Wortes, die Möglichkeiten rhetorischer Manipulationen, für die Zählebigkeit von Lügen, so sie einmal zu Papier gebracht wurden. Denn nicht die Handlung, nicht eine Tat begründet die offensichtliche Geschichtsmächtigkeit judenfeindlicher Einstellungen. Am Anfang stand das Wort.“ (Ginzl 1991, 16. p.)

27 Elgondolkodtató, hogy a főszereplők a zsidót (vagy kupecot, vendéglőst, mindegy) tegezik, míg azok a főhőst magázzák. Gyerekkoromból emlékszem rá, falunkban, Kőbölkúton (ahol egyébként nem laktak romák), ha valamilyen vándor mesteremberek vagy kereskedők fölbukkantak, a helybéli fiatal férfiak tegezték az oda érkezett idősebb roma férfiakat, míg ők a helybélieket magázták. Ez nyilván bizonyos társadalmi státusz kifejeződése is, de kétségtelenül benne van a *földről lefelé* történő tárgyalási mód, a másik etnikummal szembeni lekezelő álláspont is.

megint máskor a foglalkozása (kereskedő, kocsmáros, kupec). Nehéz megállapítani, hogy a mesélők „öncenzúrájáról” van-e a szó, vagy a lejegyző-publikáló próbálta kicsit elmaszatolni a valóságot...

A témában még további filológiai kutatásokra lesz szükség.

A Vandē Jongen ge- heeten Jacke: die sijns

Vaders heesten wachte int velt/ende vandē
brueder dye daer quam om Jacke te
castien



1. kép. A megtáncoltatott zsidó története 1528-as holland kiadásának címlapja, még katolikus szerzetessel a főszerepben.

**Eine Kurtzweilige
Historia/welche sich hat zu
getragen mit einem Bawrenknecht
vnd einem Mönche / Wie der Bawrenknecht den
Mönch in eine Dornhecke bringt / das er nackt
darin muß dantzten / vnnnd sich so heßlich zufratzt
vnd zureißt/ In Reimweise zusammen ge-
setzt/ ganz Kurtzweilig vnd lustig
zu lesen:**

Durch

Dieterich Albrechten.



Anno 1599.

2. kép. A megtáncoltatott zsidó története 1599-es német kiadásának címlapja.



3. kép. A megtáncoltatott zsidó történetének illusztrációja Albert Ludwig Grimm 1837-es gyűjteményében.

Irodalom

- Bartoš, František 1885. *Lid a národ. Sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše*. Svazek druhý. Velké Meziříčí, J. F. Šašek.
- Benedek Elek [1911]. *Grimm testvérek válogatott meséi*. Magyarra átültette Benedek Elek. Budapest, Lampel R. Könyvkiadóvállalata.
- Benedek Elek [1928]. *Grimm testvérek válogatott meséi*. Magyarra átültette Benedek Elek. Budapest, Lampel R.
- Benedek Elek [1941]. *Grimm testvérek válogatott meséi*. Magyar gyerekeknek írta Benedek Elek. Budapest, Franklin Társulat.
- Berze Nagy János 1907. *Népmesék Heves- és Jász-Nagykun-Szolnok-megyéből*. Gyűjtötte Berze Nagy János. Jegyzetekkel kísérte Katona Lajos. Budapest, Athenaeum /Magyar Népköltési Gyűjtemény 9./
- Berze Nagy János 1940. *Baranyai magyar néphagyományok 2*. Pécs, Baranya Vármegye közönsége.
- Berze Nagy János 1957. *Magyar népmesetípusok I-II*. A bevezető tanulmányt írta és a tudományos szerkesztést végezte Banó István. Pécs, Baranya Megye Tanácsa.
- Bolte, Johannes 1892. Das Märchen vom Tanze des Mönches im Dornbusch. In *Festschrift zur Begrüßung des 5. allgemeinen deutschen Neuphilologentages*. Berlin, k.n., 1–76. p.
- Bolte, Johannes 1893. Nachträgliches zum Märchen vom Tanze des Mönches im Dornbusch. *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* 47 (90), 289–295. p.
- Bolte, Johannes–Polívka, Georg 1913–1932. *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm 1–5*. Leipzig, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung Theodor Weicher.
- Bottigheimer, Ruth B. 2010. Tanz in der Dornhecke. In *Enzyklopädie des Märchens* 13. Brednich, Rolf Wilhelm szerk. Berlin–New York, Walter de Gruyter GmbH & Co., Sp. 196–201.
- Domokos Mariann–Gulyás Judit 2007–2009. Magyar nyelvű Grimm-kiadások 1963–2005. Válogatott könyvjegyzék. In *Voigt Vilmos: Meseszó. Tanulmányok mesékről és mesekutatásról*. Budapest, MTA–ELTE Folklor Szövegelemzési Kutatócsoport, 127–135. p.
- Dömötör Ákos 1988. *A magyar tündérmesék típusai (AaTh 300–749)*. Összeállította és a bevezetőt írta Dömötör Ákos. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport /Magyar Népmesekatalógus 2./
- Erb, Rainer 1993. Jude, Judenlegenden. In *Enzyklopädie des Märchens* 7. Brednich, Rolf Wilhelm szerk. Berlin–New York, Walter de Gruyter GmbH & Co., Sp. 676–686.
- Faragó József 1969. *Kurcsi Minya havasi mesemondó*. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó.
- Földyné Virány Judit 1957. *A bodrogközi Láca népmeséiből*. Sárospatak, Sárospataki Rákóczi Múzeum /A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek 9–11./
- Gaal, Georg [György] 1822. *Märchen der Magyaren*. Bearbeitet und herausgegeben von Georg von Gaal. Wien, Druck und Verlag von J. B. Wallishausser.
- Gaal György 1860. *Magyar népmesegyűjteménye*. Kiadták Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc. Harmadik kötet. Pesten, Emich Gusztáv sajátja.
- Gaál, Károly 1970. *Die Volksmärchen der Magyaren im südlichen Burgenland*. Berlin, Walter de Gruyter & co. /Supplement-Serie zu Fabula Zeitschrift für Erzählforschung. Reihe A: Texte, Band 9/
- Gašparíková, Viera 1991–1992. *Katalóg slovenskej ľudovej prózy 1–2*. *Archív Prof. Franka Wollmana. Pripravená k XI. Medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave 1993*. Bratislava, Národopisný ústav SAV.
- Gašparíková, Viera szerk. 2002–2004. *Slovenské ľudové rozprávky 1–3*. Výber zápisov z rokov 1928–1947 zapísali poslucháči Slovanského seminára Univerzity Komenského v

- Bratislave pod vedením profesora Franka Wollmana. Editorka a vedecká redaktorka Viera Gašparíková. Bratislava, Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Ginzl, Günther B. 1991. Über Antisemiten und Antisemitismus in Deutschland oder: Trotz und alledem – es ist eine Lust, Jude zu sein. In *Antisemitismus. Erscheinungsformen der Judenfeindschaft gestern und heute*. Günther B. Ginzl szerk. Köln, Verlag Wissenschaft und Politik, 15–32. p.
- Görög Veronika 1991. A zsidó a magyar folklórban. Adalékok az etnikai sztereotípiák tanulmányozásához. *Múlt és Jövő* 2/4, 98–103. p.
- Grimm, Albert Ludwig 1837. *Lina's Märchenbuch*. Eine Weihnachtsgabe von Albert Ludwig Grimm. Erster Band. Zweite Auflage. Grimma, Verlag von Julius Moritz Gebhardt.
- Grimm, Brüder 1815. *Kinder- und Hausmärchen. Gesammelt durch die Brüder Grimm*. Zweiter Band. Berlin, Realschuhbuchhandlung.
- Grimm, Brüder 1819. *Kinder- und Hausmärchen. Gesammelt durch die Brüder Grimm 1–2*. Zweite vermehrte und verbesserte Auflage. Berlin, Gedruckt und verlegt bei G. Reimer.
- Grimm, Brüder 1822³. *Kinder und Hausmärchen gesammelt durch die Brüder Grimm*. Dritter Band. Zweite vermehrte und verbesserte Auflage. Berlin, bei G. Reimer.
- Grimm, Brüder 1837. *Kinder- und Hausmärchen. Gesammelt durch die Brüder Grimm 1–2*. Grosse Ausgabe. Dritte vermehrte und verbesserte Auflage. Göttingen, Druck und Verlag der Dieterichschen Buchhandlung.
- Grimm, Brüder 1856³. *Kinder und Hausmärchen gesammelt durch die Brüder Grimm*. Dritter Band. Dritte Auflage. Göttingen, Verlag der Dieterichschen Buchhandlung.
- Grimm, Brüder 1857⁷. *Kinder und Hausmärchen gesammelt durch die Brüder Grimm 1–2*. Band. Große Ausgabe. Siebente Auflage. Göttingen, Verlag der Dieterichschen Buchhandlung.
- Grimm, Jacob és Wilhelm 1989. *Gyermek- és családi mesék*. Fordította és az utószót írta Adamik Lajos és Márton László. Budapest, Magvető Kiadó.
- Grimm, Jacob és Wilhelm 2009. *Családi mesék*. Fordította és az utószót írta Adamik Lajos és Márton László. Pozsony, Kalligram.
- Grimm, Jacob és Wilhelm 2016. *Az oroslán és a béka. Ismeretlen Grimm-mesék*. Fordította Adamik Lajos és Márton László. Pozsony, Kalligram.
- Hamann, Hermann 1905. *Die literarische Vorlagen der Kinder- und Hausmärchen und ihre Bearbeitung durch die Brüder Grimm. Teil I. Einleitung. Die Vorlagen zur 1. Auflage*. Berlin, Mayer & Müller.
- Kálmány Lajos 1882. *Szeged népe II. Temesköz népköltése*. Arad, Rétzy Lipót és fia.
- Kopecný, Milan 1955. K Mouřeninově historii o jednom selském pacholku. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. D, Řada literárněvědná, vol. 4, iss. D2, 86–102. p.
- Korn, Erhard 1990. Der Märchenheld als Judenfeind. Antisemitismus in dem Brüder Grimm-Märchen „Der Jude im Dorn”. *Praxis Deutsch* 17 (103), 47–51. p.
- B. Kovács István 1994. *Barcai népköltészet. Tóth Balázné Csák Margit előadásában*. Gyűjtötte, a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta B. Kovács István. Szerkesztette, a szöveget és a jegyzeteket gondozta, a típusmutatót készítette Nagy Ilona. Pozsony/Bratislava–Budapest, Madách-Posonium–Akadémiai Kiadó /Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XXV./
- Kozocsa Sándor 1963. Grimmsche Märchen in Ungarn. In *Brüder Grimm Gedenken 1963. Gedenkschrift zur hundertsten Wiederkehr des Todestages von Jacob Grimm*. Gerhard Heilfurth–Ludwig Denecke–Ina-Maria Greverus szerk. Marburg, Elwert Verlag, 559–574. p.

- Krekovičová, Eva 1999. *Medzi toleranciou a bariérami. Obraz Rómov a Židov v slovenskom folklóre*. Bratislava, AEP.
- Krekovičová, Eva 2005. *Mentálne obrazy, stereotypy a mýty vo folklóre a v politike*. Bratislava, Ústav etnológie SAV.
- Liszka József 2013. *Átmenetek. Folklor és nem-folklor határán*. Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kara /Monographiae Comaromienses 12./
- Liszka József 2014. Valakinek mindig bujdosni kellett... *Új Szó* 67, 2014. 6. 14., 8. p. (Szalón 8, 2014/24)
- Mouřenín, Tobiáš 1995. *Tobiáš Mouřenín z Litomyšle. Veršovaná tvorba*. K vydání připravil Milan Kopecký. Praha, Akademia /Památky staré literatury české 37/
- Ortutay Gyula szerk. 1960. *Magyar népmesék I–III*. Szerkesztette és a bevezetőt írta Ortutay Gyula. A meséket válogatta és jegyzetekkel ellátta Dégh Linda és Kovács Ágnes. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Otčenášek, Jaroslav 2012. *Antropologie narativity – problematika české pohádky*. Praha, Etnologický ústav Akademie věd České republiky.
- Penavin Olga 1971. *Jugoszláviai magyar népmesék*. Közzétette Penavin Olga. A mesék tipológiai meghatározását készítette Dömötör Ákos. Budapest, Akadémiai Kiadó /Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 16./
- Polívka, Jiří 1923. *Súpis slovenských rozprávok I*. Turčiansky sv. Martin, Matica Slovenská.
- Polívka, Jiří 1927. *Súpis slovenských rozprávok III*. Turčiansky sv. Martin, Matica Slovenská.
- Róna-Sklarek, Elisabeth 1912. *Einige Grimmsche Märchen im ungarischen Volksmunde*. Sonderdruck aus der Festschrift „Philologische Beiträge zur Geschichte der ungarisch-deutschen Beziehungen“. Budapest, Viktor Hornyánszky Kais. u. Kön. Hofbuchdruckeri.
- Roth, Klaus 2007a. Stereotypen. In *Enzyklopädie des Märchens 12*. Brednich, Rolf Wilhelm szerk. Berlin–New York, Walter de Gruyter GmbH & Co., Sp. 1252–1260.
- Roth, Klaus 2007b. Stereotypen, ethnische. In *Enzyklopädie des Märchens 12*. Brednich, Rolf Wilhelm szerk. Berlin–New York, Walter de Gruyter GmbH & Co., Sp. 1261–1271.
- Solymossy Sándor 1913. Idegen mesék meghonosodása. *Ethnographia* 24, 1–8. p.
- Tille, Václav 1921. *Verzeichnis der böhmischen Märchen I*. Helsinki, Soumalainen Tiedeakatemia /FF Communications 34./
- Tille, Václav 1929. *Soupis českých pohádek I*. Praha, Nákladem České akademie věd a umění /Rozpravy České akademie věd a umění. Třída III; číslo 66./
- Tille, Václav 1934. *Soupis českých pohádek II:1*. Praha, Nákladem České akademie věd a umění /Rozpravy České akademie věd a umění. Třída III; číslo 72./
- Tille, Václav 1937. *Soupis českých pohádek II:2*. Praha, Nákladem České akademie věd a umění /Rozpravy České akademie věd a umění. Třída III; číslo 74./
- Uther, Hans-Jörg 2008. *Handbuch zu den „Kinder- und Hausmärchen“ der Brüder Grimm. Entstehung–Wirkung–Interpretation*. Berlin–New York, Walter de Gruyter.
- Vikár Béla 1905. *Somogyemege népköltése*. Gyűjtötte, rendezte és világosító jegyzetekkel kísérte Vikár Béla. Budapest, Athenaeum /Magyar Népköltési Gyűjtemény 6./
- Zíbrt, Čeněk 1895. *Jak se kdy v Čechách tancovalo. Dějiny tance v Čechách, na Moravě, v Slezsku a na Slovensku z věků nejstarších až do nové doby se zvláštním zřetelěm k dejinám tance vůbec*. Praha, Knihotiskárna F. Šimáček nakladatelé.
- Žeňuchová, Katarína 2014. *Zbierka ľudovej prózy Samuela Cambela. Prameň k výskumu rozprávačskej tradície na Slovensku*. Bratislava, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV–Slovenský komitét slavistov.

JÓZSEF LISZKA

SAINT PETER'S VIOLIN OR THE DANCE AMONG THORNS. FROM CHILDREN'S FOLKLORE TO AUSCHWITZ?

It is a cliché to say that the Holocaust did not start with the railway cars, but much earlier, by words said and heard. Scientific literature and journalism generally assumes that it was the anti-Semitic public discourse at the beginning of the 20th century and, among others, the laws sprouting from it. In the opinion of the author of this study, this has much deeper psychological roots which, as far as we can track it, stretch back at least to the Middle Ages. Children's folklore—various mocking verses, games and part of folk tales told to children (too)—seem to confirm this. This study only highlights a small slice of this long tradition, and it examines the roots and the Central and Eastern European afterlife of the tale called The Dance among Thorns (Der Jude im Dorn; ATU 592) also included in the Grimm brother's famous tale collection entitled Children's and Household Tales (Kinder- und Hausmärchen). The study pays particular attention to the role of this tale played mainly in the Hungarian, Slovak and Czech folklore.